

Опубліковано в:

Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету; від. наук. ред. О.І.Лукаш. – К., 2016. – 272 с. 229-246

<http://ivinas.gov.ua/uk/publikatsiji/novi-vydannia-institutu/istorychnyi-rozvytok-hlobalnoi-peryferii-ia-k-chynnyk-transformatsii-suchasnoi-svitosystemy-du-institut-vsesvitnoi-istorii-nan-ukrainy-institut-konfutsiia-kyivskoho-natsionalnoho-lynhvistychnoho-universytetu-red-oilukash-k-2016-272-s.html>

УДК 323.2(581)

Пророченко Н. О.

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АФГАНІСТАНУ В КОНТЕКСТІ ПРОТИРІЧ МІЖ КОНКУРУЮЧИМИ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНИМИ ЦЕНТРАМИ СИЛИ

Досліджуються особливості політичного процесу в Афганістані і пов'язані з цим трансформації внутрішньополітичного балансу сил. Аналізується політика в галузі державної безпеки, стабільності та розвитку, її вплив на загальну ситуацію в регіоні Середнього Сходу.

Ключові слова: Афганістан, політична система, ісламізм, Талібан, «Ісламська держава», національна безпека.

Пророченко Н. А. Проблемы и перспективы развития Афганистана в контексте противоречий между конкурирующими внутригосударственными центрами силы. Исследуются особенности политического процесса в Афганистане и связанные с этим трансформации внутривнутриполитического баланса сил. Анализируется политика в области государственной безопасности, стабильности и развития, ее влияние на общую ситуацию в регионе Среднего Востока.

Ключевые слова: Афганистан, политическая система, исламизм, Талибан, «Исламское государство», национальная безопасность.

Prorochenko N. O. Problems and Trends of Afghanistan's Development in the Context of Contradictions among Competing Centers of Power. The paper examines some specific characteristics of a political process in Afghanistan and as a result transformations in domestic balance of power. The author analyses public safety, stability and development policy and its impact on common political situation in the Middle East region.

Key words: Afghanistan, the political system, Islamism, Taliban, «Islamic state», national security.

Швидкість змін у сучасному світі зростає, вони потужно впливають на життя окремих держав, що стає викликом для їхніх політичних еліт. При цьому закономірності і тенденції світового розвитку змушують більшість владних структур пристосовуватися до глобальних процесів, що часто утруднює проведення курсу на реалізацію національних інтересів. Між тим, соціально-економічний потенціал держави, її позиції у світовій системі, власні ідейно-ціннісно-мотиваційні основи суспільства різною мірою визначають здатність окремого соціуму адаптуватися до сучасних умов.

У цьому контексті цікавим об'єктом аналізу представляється Ісламська республіка Афганістан. В інформаційних повідомленнях і політичних дискусіях вона часто асоціюється з нестабільністю, терористичною загрозою, економічною стагнацією і соціальними проблемами. Між тим, процеси і події в цій державі суттєво впливають на політичний клімат у регіоні та світі. Це перетворює Афганістан в об'єкт прискіпливої уваги з боку політиків і науковців.

Метою роботи є дослідження внутрішньополітичних процесів в Афганістані, аналіз природи, соціальної бази і програм основних політичних сил, а також змін у балансі їхнього впливу на суспільство і державну політику. У роботі також здійснюється вивчення трансформацій у структурах влади і управління, аналіз ступеня ефективності державних інститутів у забезпеченні стабільності, безпеки і розвитку, прогнозування динаміки процесів у найближчій перспективі.

Політичний устрій сучасного Афганістану почав формуватися після повалення у 2001 р. режиму талібів, які у 1996-2001 рр. контролювали до 90% афганської території. Це відбулося в результаті прямого втручання в афганський конфлікт на боці Північного альянсу¹ міжнародного співтовариства в особі Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) згідно резолюції Ради безпеки ООН № 1386.

¹ Північний альянс - об'єднання збройних угруповань, які протидіяли талібам і склалися переважно з непуштунських етносів Афганістану.

Тимчасові основи управління Афганістаном, основні державні інститути і склад Тимчасової адміністрації були сформовані на міжнародній конференції під патронатом ООН (Бонн, 2001). Треба визнати, що політика міжнародного співтовариства у галузі допомоги відновленню афганської державності була конструктивною і максимально делікатною.

Це, зокрема, проявилось у процесі прийняття конституції, підготовка якої була ініційована Боннською конференцією, але максимально спиралася на афганське суспільство і традицію. Розробку конституції здійснювали три комісії. Проект було винесено на широке публічне обговорення: було розіслано 460 тис. анкет; представники конституційних комісій відвідали всі провінції країни і афганські діаспори у сусідніх Пакистані та Ірані. Висловитися змогли навіть неписьменні жителі (а таких в Афганістані близько 72% населення), побажання яких записувалися на диктофон. Було зібрано 150 тис. пропозицій. Остаточне обговорення і прийняття конституції здійснювалося на засіданнях спеціально обраного населенням традиційного демократичного надпарламентського органу – Лойя джирги (асамблеї представників племен, етносів і релігійних авторитетів країни). Четвертого січня 2004 р. шоста в афганській історії конституція була прийнята. Відповідно до Основного закону Ісламської республіки Афганістан, в країні вводилася президентська форма правління, створювався двопалатний парламент, вводилися прямі вибори президента і парламентаріїв, іслам проголошувався «священною релігією».

Тривалість процесу обговорення і прийняття конституції (2002-2004), численні конфлікти і розбіжності у поглядах на принципові питання (форма державної влади, форма адміністративного устрою, місце ісламу в суспільстві, права жінок) стали віддзеркаленням складності процесу формування державності через надзвичайну строкатість суспільства за етнічною і племінною ознакою, рівнем освіти, політичними уподобаннями, матеріальним забезпеченням, характером соціальної лояльності. Географічні, економічні, етнічні і релігійні особливості Афганістану не сприяють доцентровим

тенденціям і унітарною консолідованою державою Афганістан майже ніколи не був.

Основними подіями, які визначають політичний процес в Афганістані на теперішній момент, є завершення (31 грудня 2014 р.) операції Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) «Незламна свобода», в результаті чого відповідальність за безпеку в країні повернулася у компетенцію афганської влади; і президентські вибори, які відбулися у 2014 р. і сформували власне афганські національні структури влади і управління, на які покладається місія відновлення стабільності і державного будівництва у вкрай складних умовах афганської дійсності.

Афганістан відноситься до числа найбідніших країн світу. Дві третини населення живуть за межею бідності. Середньомісячний дохід на родину становить 190 дол. США (10 839 афгані), при цьому доходи в місті (261 дол. США на місяць (14 903 афгані)) суттєво вищі, ніж на селі (170 дол. США (9701 афгані)) [1, 8]. Безробіття протягом останніх 6 років тримається на рівні 35% [2].

Після виходу МССБ з участі у воєнних діях, збройний конфлікт триває між афганськими збройними силами і силами безпеки з одного боку, та радикальними повстанськими угрупованнями з другого. Причому, інтенсивність протистояння і втрати суттєво зросли. За даними ООН, у 2014 р. кількість жертв озброєного конфлікту серед мирного населення зросла на 22% порівняно з 2013р. За перші шість місяців 2015 р. 1592 мирні афганці були вбиті і 3329 отримали поранення [3]. За результатами опитування The Asia Foundation, однієї з небагатьох організацій, які зважаються на проведення досліджень в Афганістані, три чверті афганців (76,4%) заявляють, що бояться подорожувати країною [4, 7].

Функції захисту і забезпечення безпеки громадян покладені на Афганську національну армію (АНА) і поліцію. Збройні сили Афганістану були відновлені у 2002 р. на базі військових формувань Північного альянсу і комплектуються на

основі контракту. На початок 2015 р. чисельність армійських підрозділів становить 178 тис. осіб, а поліції – 150 тис. [5]. І чисельність, і боєздатність афганської армії в умовах збройного протистояння є недостатньою для підтримки порядку в країні. Послаблюють їхню ефективність низький рівень письменності військових, брак технічного забезпечення та низька мотивація. Адже більшість солдат і офіцерів ідуть до лав збройних сил і поліції через фінансові причини. Їхня зарплатня в умовах Афганістану вважається досить пристойним заробітком. Гострими проблемами армії залишаються слабка дисципліна, міжетнічні суперечності. Частими є випадки самоправного уходу солдат з підрозділів (особливо під час польових робіт), дезертирство, а також неповернення на батьківщину після навчання за кордоном. Збройні сили, як і вся афганська державна система, уражені корупцією і крадіжками: до списків особового складу вносять «мертвих душ», щоб збільшити обсяги постачання, є факти незаконного продажу палива, зброї, транспортних засобів.

Одним з найвищих у світі залишається рівень афганської корупції. Так, за даними The Asia Foundation, саме наявність корупції як основної проблеми афганської дійсності у 2014 р. виділяє 62,4% населення. Ця проблема не тільки залишилася пріоритетною, але її показник суттєво зріс порівняно з попереднім роком (55,7%) [6, 91].

Розподіл суспільства за етнічно-племінними і регіонально-територіальними ознаками залишається одним з головних факторів, що і сьогодні впливає на політичні процеси у країні. Сучасне населення Афганістану представлене сімома великими етнічними групами – пуштуни, таджики, узбеки, хазарейці, аймаки, туркмени і белуджі. Пуштуни вважаються більшістю, хоча насправді їхня реальна чисельність становить близько 40-45% населення. Проте, у різних районах домінують свої етнічні групи: на півдні і сході – пуштуни, на північному сході і заході – таджики, у центрі – хазарейці, на північному заході – узбеки. Кооперація або конфліктність у відносинах різних груп афганського населення визначається не просто відмінностями у етнічній і

племінній приналежності, мові спілкування, а пов'язаними з цим економічними і географічними умовами проживання. Останні також виступають джерелом внутрішньо племінних та внутрішньо етнічних суперечностей. На думку співробітника Бостонського університету (США) Т. Барфілда, з політичної точки зору етнічна приналежність тепер виступає зовнішньою ознакою і не має важливого практичного значення. Більшість афганців усвідомлюють себе, перед усім, через приналежність до роду, селища, району. Серед пуштунів, наприклад, земляцтво є більш важливим фактором, ніж етнічна приналежність. Адаже представники різних общин з одного населеного пункту часто демонструють більшу солідарність, ніж одноплемінники з різних частин країни [7].

Зауважимо, що у сучасній історії Афганістану, не дивлячись на присутність етнічних конфліктів, причиною падіння режимів були ідеологічні розбіжності. Коли у суспільстві відчувається загальна небезпека, етнічні групи забувають про свої суперечності, а після її усунення – актуалізується питання боротьби за ресурси на рівні етнічних еліт. Так, більшість афганських пуштунів належить до конфедерацій племен гільзаї, дуррані, карнарлі. Протягом всієї історії Афганістану політичними керівниками країни ставали представники пуштунської племінної конфедерації дуррані (за виключенням М. Таракі, гільзаї), тоді як військовими лідерами – гільзаї. Розподіл ролей за етнічною ознакою зберігається досі. Так, за результатами досліджень The Asia Foundation, етнічна приналежність кандидата впливала на рішення виборців більше, ніж інші фактори. На президентських виборах 2014 р. більшість афганців голосували за представників своєї етнічної групи.

Водночас, на рівні міжособистісних відносин сильніше ідеологічних відмінностей виявляється племінна та клієнталіська солідарність. Наприклад, Х. Амін (фракція НДПА «Халк», плем'я харрут) звільнив з в'язниці свого одноплемінника – лідера «Братів-мусульман» А. Сайяфа, який очолював ваххабітський опір режиму. М. Наджибулла, який очолював країну у 1986 р.,

допомагав афганським аристократам, котрі опинилися у складному становищі, оскільки був одружений з представницею королівської родини, що загалом було поширено серед членів фракції НДПА «Парчам».

«Общиноцентризм», зважаючи на те, що 80% населення Афганістану проживає в селах, залишається вагомим фактором еволюції політичної системи країни і силою, яка захищає традиційні зв'язки і механізми організації суспільного життя, адже саме вони рятують і забезпечують виживання людей у періоди політичних катаклізмів і в часи економічних криз [8, 310].

Політична палітра Афганістану достатньо багатогранна. Вона представляє собою сукупність партій, блоків, угруповань, кланів, які спираються на родинну, племінну, етнічну солідарність. В Афганістані зареєстровано близько 80 політичних партій, які розколоти за племінним і територіальним принципом. Основними є Ісламська партія Афганістану (Ю. Халес), Ісламське товариство Афганістану (Б. Раббані), Національний ісламський фронт Афганістану (С. А. Гілані), Національний фронт порятунку Афганістану (С. Моджадді), Національний ісламський рух Афганістану (А. Р. Дустум), Партія ісламської єдності (К. Халілі), Ісламська партія Афганістану (Г. Хекматіяр)².

Серед найвпливовіших сил на політичній арені Афганістану виокремлюють ряд опозиційних груп, які були пов'язані з Північним альянсом (офіційно розпущений у 2004 р.) і зберігають політичні контакти дотепер. Соціальну підтримку цим групам забезпечує населення промислово розвинутих північних районів, включаючи представників національних меншин країни, які традиційно відіграють у політичному житті цих районів важливу роль.

Останнім часом зростає вплив «рухів нового протесту», утворених під впливом арабських революцій 2011 р. Сюди відносять, наприклад, «захисників Корану». Соціальну основу цієї політичної течії складає населення аграрних районів, якому властиво спирання на традиційні цінності. Лідерами цього руху

² Заборонена у 2002 р. через участь у збройній боротьбі з урядом на боці талібів.

виступають консервативні мулли, які пропагують релігійний і соціальний консерватизм та антизахідні настрої.

Діаметрально протилежною їм є ідеологія іншого «руху нового протесту» – Вищої Ради Реформаторів, яка об'єднує молодих технократів, що виступають за демократичні цінності, соціальну мобільність, ефективну боротьбу з корупцією і відкидають співробітництво з чинними політиками. Цей рух відносно малочисельний, але відрізняється високою «професійною якістю» своїх послідовників.

Вагомим фактором політичних процесів у Афганістані залишаються таліби. Хоча, відбулися суттєві трансформації за період від виникнення цього націоналістичного (спочатку пуштунського) ісламського руху (початок 1990-х років), утворення ним Ісламського емірату Афганістан (1996) і до поразки встановленого ними режиму у 2001 р. Сьогодні цей рух представляє собою сукупність антиурядових озброєних угруповань, які експлуатують спільний бренд. При цьому вони вирізняються етнічним складом (афганські пуштуни, пакистанські пуштуни, таджики, інші), метою діяльності (антиурядова, міжплемінна або внутрішньоелітна конкуренція), джерелами фінансування (зовнішнє фінансування, виробництво наркотиків, місцеві джерела), наявністю або відсутністю зовнішньої підтримки.

Керівним органом талібів формально залишається Верховна (Кветтська)³ шура, яка діє за принципом колегіальності. Її номінальним головою вважався засновник руху мулла Мохаммед Омар. Після офіційного підтвердження бойовиками його смерті (за деякими відомостями це відбулося ще у 2013 р.) керівником руху, за повідомленнями світових ЗМІ з посиланням на джерела «Талібан», 30 липня 2015 р. офіційно обраний мулла Ахтар Мухаммад Мансур, колишній міністр авіації в уряді талібів (1996-2001).

Крім того, існують три фронтові шури, які контролюють окремі регіони: Гердійська шура (Белуджистан (Пакистан)), контроль якої поширюється на

3 За назвою місця розташування – м. Кветта (Пакистан).

південно-західні райони Афганістану; шура Мірамшаху (південь Афганістану); Пешаварська шура (південно-східні провінції Афганістану).

Єдності у русі «Талібан» немає. Періодично відбуваються конфлікти, навіть з використанням зброї (провінції Герат, Фарьяб). Відомо, що під час обрання нового керівника «Талібану» частина польових командирів виступила на підтримку 23-літнього Маулаві Якуба, сина мулли Омара. Його кандидатура була відкинута керівництвом через занадто молодий вік. А через чотири дні було оголошено про загибель Якуба під час засідання представників «Талібану» у Кветті [9].

У світлі посилення рівня терористичної загрози в регіоні Близького і Середнього Сходу у зв'язку з діяльністю так званої «Ісламської держави» (ІД), закономірним представляється питання про зв'язок талібів з цим радикальним утворенням. Вважається, що представники «Ісламської держави» з'явилися на території Афганістану наприкінці 2014 р. За уявленнями лідерів цього руху, Афганістан має стати частиною «халіфату Хорасан». Його еміром був призначений колишній голова підрозділу «Техрік-е-Талібан Пакистан» Хафіз Саїд Хан⁴, до складу так званої ради провінції входить 11 осіб – всі етнічні пуштуни. Основна маса поки що нечисельних сил ІД в Афганістані (близько 5 тис. осіб) складається з пакистанських талібів, які витискуються в Афганістан з території Пакистану і присягають «Ісламській державі». Проте, є випадки переходу командирів місцевих угруповань «Талібану» на бік «Ісламської держави». Зараз ІД виступає в Афганістані як конкурент талібів у залученні новобранців, використанні ідейних гасел, джерелах фінансування, тощо. Відомі збройні сутички між талібами і прибічниками ІД (Герат, Забул, Гільменд), випадки страт полонених обома сторонами. У квітні 2015, за повідомленнями афганських джерел, сторони оголосили одна одній війну. Але в умовах розколу всередині афганських талібів, на фоні їхніх невдалих спроб розширити площу підконтрольних територій зростає небезпека посилення симпатій до ІД в

⁴ Хафіз Саїд Хан був знищений в липні 2015 р. в результаті операції спеціального підрозділу з боротьби з ІД управління національної безпеки Афганістану. Нині «еміром Хорасану» є А. Мослім Дост.

середовищі традиційних прихильників «Талібану». Так, за даними звіту ООН, 10% талібів перейшли до лав ІД, прихильники останньої діють у 25 з 34 провінцій Афганістану [10].

У релігійному відношенні афганське суспільство більш однорідне, ніж в етнічному: 98% населення – мусульмани, з них – 18% шиїти (хазарейці, горці-таджики, кизилбаші). До появи талібів у політичному просторі Афганістану для населення була властива толерантність по відношенню до іновірців. Проте, з початком громадянської війни у 1992 р. ставлення до немусульман і шиїтів різко погіршилося. Представники релігійних меншин стали масово залишати країну, тікаючи від переслідувань.

Населення Афганістану залишається дуже чутливим до будь-якої інформації, пов'язаної з ісламом, особливо до спроб його дискредитації, що неодноразово підтверджувалося політичною практикою. Серед афганського населення мусульманські правові норми завжди користувалися виключним авторитетом, особливо якщо вони співпадали з місцевими традиціями і звичаями. До початку ХХ ст. в Афганістані зберігалось абсолютне панування шаріату. Перша спроба модернізувати правову систему втілилася у конституції 1923 р., котра була прийнята прогресивно налаштованими колами знаті на чолі з Амануллою-ханом після здобуття Афганістаном незалежності у 1919 р. Конституція проголосила скасування рабства, незалежність судів і гарантію основних буржуазних прав і свобод громадян. Але вже у 1928 р. під тиском духовенства і прихильників збереження «традицій» було проголошено пріоритет шаріату в судочинстві, законодавстві і управлінні. Ці зміни були затверджені наступною конституцією 1931 р. Друга спроба модернізації, цього разу за соціалістичним зразком, була здійснена Народно-демократичною партією Афганістану, що прийшла до влади у 1978 р. Складовою частиною нової політики стала всебічна секуляризація життя, яка спровокувала масовий озброєний опір під ісламськими гаслами. Незадоволення не зупинили ні націоналізація промисловості, ні безвідплатне передання землі селянам. У 1986

р. НДПА змушена була повернути ісламським нормам і шариату провідну роль у суспільно-політичному житті і правовій системі. Після остаточної втрати влади режимом Народно-демократичної партії у 1992 р., всі закони, що суперечили шариату, були скасовані. Отже, спроби секуляризації афганського суспільства мають свою історію, але це не історія успіху.

Таліби обрали політику повної ісламізації суспільного і особистого життя, яка запроваджувалася спеціально створеним Департаментом за наглядом щодо дотримання праведного способу життя і боротьби зі злом. В ході цієї боротьби було заборонено телебачення, будь-які зображення живих істот (фотографії, картини), європейський одяг. Суворими були етичні настанови щодо жінок, яким заборонили з'являтися на вулиці без супроводу, працювати, навчатися (хоча з 1998 р. в цьому питанні таліби пом'якшили свої позиції, дозволивши жінкам навчатися і працювати). Поряд із шариатом в племенах продовжували діяти норми звичаєвого права (адата) [11, 312-313].

За статистикою, більшість афганців (64,9%) переконані, що релігія і політика мають бути поєднані. Хоча, простежуються і регіональні особливості. Так, найвищий відсоток людей, які підтримують участь релігійних лідерів в політиці представлений на Південному Заході (78,8%) і Сході (74,9%) Афганістану [12, 105]. Це підтвердила і президентська кампанія 2014 р., в ході якої кандидати активно зверталися за підтримкою до релігійних авторитетів.

Президентська виборча кампанія в Афганістані стала однією з найтриваліших у світовій політичній історії. У першому турі виборів (5 квітня 2014 р.) взяли участь 12 кандидатів. У трійку лідерів увійшли доктор Абдулла Абдулла, у минулому впливовий представник Північного альянсу, колишній міністр закордонних справ Афганістану (2001-2006), який набрав 45% голосів; Ашраф Гані Ахмадзай, колишній міністр фінансів Афганістану (2002-2004), який отримав 31%; Залмай Расул (11% голосів), який у подальшому висловив свою підтримку А. Абдуллі. За попередніми підсумками другого туру виборів

(14 червня 2014 р.), що були оголошені 7 липня 2014 р., перемогу одержав А. Гані (56,4%), а А. Абдулла (43,6%) опинився на другому місці [13].

Такі результати спровокували політичну кризу. Обидва кандидати заявили про свою перемогу. А. Абдулла звинуватив опонента у фальшуванні результатів виборів і оголосив про готовність сформувати альтернативний уряд. Кризу було врегульовано завдяки втручанню зовнішніх сил, зокрема, США. Відбулося централізоване перерахування голосів під контролем ООН та міжнародних спостерігачів⁵. На завершення, вищу державну владу в країні поділили: А. Гані став президентом країни («раісі джумхур»), а А. Абдулла – головною виконавчою особою («раісі іджроія»). Посада останнього є неконституційною, спеціально введеною для А. Абдулли і асоціюється з посадою «прем'єр-міністра». Для законодавчого закріплення домовленостей необхідно скликання Лойя Джирги, яке заплановано на 2016 р.

Президент Ісламської республіки Афганістан Ашраф Гані традиційно сприймається як «технократ». Він закінчив Колумбійський університет і навчався у бізнес-школах Гарварда і Стенфорда, протягом 11 років працював співробітником Світового банку і має контакти з міжнародною елітою.

Проте, для афганської дійсності важливішим є те, що, А. Гані – пуштун, представник племені ахмадзай, яке входить до складу племінного об'єднання дуррані – одного з двох основних пуштунських племінних об'єднань. Ахмадзай очолюють «Велику раду кучі» – кочовиків країни, які представлені не тільки пуштунами, а й белуджами, туркменами, іншими. А. Гані активно спирається у своїй діяльності на кочовий сегмент афганського суспільства, що складається з різних етносів. Так, до команди президента ще на етапі передвиборчої кампанії долучилися авторитетний серед узбеків і туркменів генерал Абдул Решид Дустум, таджик Ахмад Зія Масуд – брат національного героя Афганістану Ахмад Шаха Масуда, авторитетний представник хазарейської громади Сарвар Даниш. Хоча надійність цих союзників достатньо умовна.

⁵ Результати перерахування голосів були оприлюднені тільки на початку 2016 р.: А.Гані набрав 55,3%, А. Абдулла – 44,7%.

Чинний «прем'єр-міністр» Афганістану таджик Абдулла Абдулла спирається, перед усім, на підтримку таджицької громади Афганістану – другої за чисельністю в країні і практично рівної за політичним впливом з пуштунами. Так, у числі його союзників називають губернатора провінції Балх таджицького лідера Ата Мохаммеда Нура. А. Абдуллу підтримала і частина хазарейців, в тому числі їхній впливовий лідер Мохаммед Моххакік, а також узбеки північних провінцій. Є у А. Абдулли прихильники і серед пуштунів, зокрема, його підтримала частина фракції «Хезбе Ісламі» Гульбеддіна Хекматіяра і впливове пуштунське плем'я мохаммадзай в особі Залмая Расула (вихідцем з цього племені був емір Афганістану (1929-1933) Мухаммед Надір-шах). Тут А. Абдуллі допомагає його походження, адже, хоча він асоціюється з таджицькою громадою, має і пуштунське коріння. Його батько Голам Махаяудда Хан Замріяні – кандагарський пуштун-дуррані.

Нинішній вигляд структури політичної влади в Афганістані – поділ повноважень між президентом і прем'єром фактично уособлює структуру суспільства, в якому зберігається розподіл на північ (непуштуни) і південь (пуштуни)⁶. Цей базовий розкол доповнюється внутрішньо пуштунським напруженням: гільзаї (до цієї племінної групи належить колишній голова Афганістану Х. Карзай, який залишається впливовим політиком) – дуррані (вихідцем з цієї племінної групи є чинний президент А. Гані)).

Політична еліта сучасного Афганістану анонсувала будівництво демократичної президентської республіки, але ігнорувати механізми племінних інститутів неможливо. Компроміс у владі заснований на досягненні домовленостей про розподіл владних повноважень між основними етно-політичними групами країни. В умовах централізованого характеру державної влади важливим виявилось уникнення домінування будь-якої політичної сили, общини чи угруповання. Тому до уряду національної єдності, склад якого був узгоджений А. Гані і А. Абдуллою в середині січня 2015 р., увійшли

6 Тепер географія розселення пуштунських племен змінюється і їхні анклави є і на півночі.

представники всіх основних етнічних груп і впливових кланів. З 27 вищих посад в державі (25 міністерських портфелів та посади голови Центрального банку і Департаменту національної безпеки) 11 отримали пуштуни (серед них, Нуруль-Хак Улюмі (голова МВС)⁷, Гулам Джилані Попал (міністр фінансів), Дауд Шах Саба (міністр нафтової промисловості), Насир Ахмад Дурани (міністр відновлення і розвитку села), Хатіра Афган (міністр вищої освіти), Рахматулла Набіль (голова розвідки), Халіулла Седик (голова Центрального банку Афганістану)), 7 портфелів отримали таджиків (в тому числі, посаду міністра закордонних справ зайняв Салахуддін Раббані, син колишнього президента Б. Раббані, Ахмад Сеяр Махджур став міністром юстиції, Гюль Залмай Юнусі – міністром просвіти, Наджиба Аюбі – міністром у справах жінок, інші). До складу уряду увійшли також 3 хазарейці та 3 узбеки, 2 представники народності содот (перськомовний етнос) й 1 представник туркменської громади.

Як уявляється, політична стабільність в сьогоденному Афганістані спирається на домовленості А. Гані і А. Абдулли. Експерти в цьому вбачають ознаку договороспроможності афганської еліти. Поки що розподіл повноважень виглядає так: «раїсі іджроїя» А. Абдулла керує роботою 12 членів уряду, в тому числі, міністрів оборони, кордонів, фінансів, закордонних справ. Президенту підвітні 13 міністерств, серед них, МВС, міністерства у справах племен, безпеки. Прем'єр може втручатися у повноваження президента щодо призначення та звільнення губернаторів, він також здійснює поточну роботу уряду, а президент здійснює загальний контроль у режимі щомісячних зустрічей з міністрами. Отже система практично представляє собою двовладдя.

За час існування нової влади неодноразово проявлялися розбіжності у позиціях (стосовно кадрових призначень, зовнішньополітичних питань), а механізмів їх розв'язання досі не створено. Так, на узгодження списку уряду національної єдності влада витратила 110 днів. Причому, 11 кандидатів

⁷ 3 лютого 2016 р. міністерство очолює Тадж Мохаммад Джахід

виявилися громадянами інших держав і кандидатури 7 з них були відхилені за результатами голосування Волусі джирги (нижня палата парламенту) 23 січня 2015 р.

На даний момент можна говорити лише про окремі симптоми централізації управління. Передачу влади від польових командирів до урядових структур вдалося здійснити ще попередньому президенту Х. Карзаю. Центральний уряд поступово посилює вплив на місцях. Цьому сприяє контроль центру над національним бюджетом і закордонною фінансовою допомогою, спираючись на національну армію і поліцію, легітимний статус влади в очах міжнародного співтовариства. Тому місцева еліта прагне не протидіяти офіційному Кабулу, а «вписатися» у вертикаль влади, яка вибудовується. Особливо привабливою для лідерів племен є причетність до економічних ресурсів, перед усім, зовнішньої фінансової допомоги. Після офіційного завершення операції Міжнародних сил сприяння безпеці «Незламна свобода» було оголошено про початок місії «Рішуча підтримка», мета якої – допомога у підготовці боєздатної афганської армії. На міжнародній конференції по Афганістану (грудень 2012) було прийнято рішення продовжити надання країні фінансової допомоги до 2024 р. на умовах проведення реформ і подолання корупції. Метою такої політики є перетворення Афганістану на дієздатну державу.

Але, антагонізм між центральною владою та місцевими елітами і всередині місцевих еліт присутній. Гострим є суперництво різних народностей за контроль над органами місцевої влади, родовищами корисних копалин, джерелами води, транспортними артеріями. Такі конфлікти тривають і всередині етно-племінних утворень (наприклад, боротьба дуррані і гільзаї за контроль над Кандагаром).

Відносини на місцях, настрої та громадська думка стосовно подій у країні і політики влади формуються місцевими лідерами та регулюються традиціями і звичаями. Місцева еліта представлена родоплемінними і релігійними лідерами,

які зазвичай виступають і найбільшими власниками, бізнесменами, адміністраторами. Це серйозна проблема для реалізації реформ, які без підтримки урядових заходів на місцях приречені на провал. Необхідне взаєморозуміння (або взаємозацікавленість) з місцевими авторитетами, які реально впливають на стан справ у регіонах (про адміністративну дисципліну в суспільній структурі такого ґатунку мова не йде). На перспективу, звісно варто було б формувати загальнонаціональний консенсус і формулювати гасла, які можуть консолідувати все або більшість суспільства. Втім, подібні суспільні трансформації тривають довго и мають підкріплюватись економічними інтересами.

Тривалість конфлікту всередині Афганістану сформувала і в країні, і в міжнародному політикумі переконання у необхідності діалогу влади з озброєною опозицією. Майже $\frac{3}{4}$ афганців (72,6%) вважають, що зусилля щодо примирення між афганським урядом і озброєною опозицією можуть допомогти у стабілізації ситуації в країні [14, 31].

Як уявляється, для цього існує ряд передумов. Афганське суспільство втомилося від жорсткого режиму, який насаджували таліби. Неспроможність останніх вирішувати повсякденні проблеми і потреби населення призвела до розчарування у цій політичній силі. Кількість афганців, які симпатизують талібам зменшилась на $\frac{1}{3}$, у відносинах між місцевим населенням і талібами домінує страх і примус. [15, 16]. Отже, розширюється соціальна база підтримки зусиль влади щодо політичного врегулювання внутрішніх конфліктів.

У 2010 р. було розроблено програму національного примирення, яка була схвалена на міжнародних конференціях з Афганістану (січень 2010, Лондон; червень 2010, Кабул) і на зібранні Загальноафганської Джирги миру (червень 2010, Кабул). Програма передбачає можливість для учасників озброєної опозиції повернутися до мирного життя та інтегруватися у легальну політику.

Чинний президент А. Гані є прихильником переговорного процесу, причому його бачення формату цих переговорів спирається на підтримку

регіональних сил, які зацікавлені у цьому і мають важелі впливу на учасників переговорів, як Пакистан, Китай. З Афганістану виводиться основний склад американських та інших іноземних військ, що було однією з попередніх вимог талібів. Ці обставини підживлювали оптимізм відносно переговорного процесу, який зберігався до середини весни 2015 р.

Але, на теперішній час очевидно, що реального просування у переговорному процесі немає. Через повідомлення наприкінці липня 2015 р. про смерть мули Омара, черговий раунд переговорів про відновлення миру між талібами і афганською владою відкладений. Перспективи цього діалогу залишаються дуже непевними. Натомість спостерігається активізація збройного наступу бойовиків. В аудіозверненні новообраного лідера «Талібану» мули Мансура, яке розповсюдили Інтернет-ресурси цієї організації, йдеться про рішучість продовжити джихад до встановлення в Афганістані «ісламського правління». Лідер талібів заявив, що збройна боротьба залишається єдиним шляхом до цієї мети, а повідомлення про мирні переговори з афганською владою він назвав «елементом ворожої пропаганди» [16]. Причини цього вбачаються, серед іншого, в побоюваннях лідерів «Талібану» щодо розколу в русі і розчарування рядових бійців, які можуть звинуватити командирів у зраді «ідеям джихаду» і перейти під прапори так званої «Ісламської держави».

На теперішній час політична система Афганістану, попри високий рівень насилля і наявність архаїчних рис і механізмів (обмеження сфер соціалізації для жінок, використання кримінальних методів боротьби у політиці і бізнесі), не позбавлена демократичних ознак. Тут існує політична опозиція зі своїми ЗМІ, присутня відкрита критика уряду і впливових політиків, елементи свободи слова, в тому числі на побутовому рівні. Активною і легітимною формою протесту, яку часто використовує населення, є мітинги і демонстрації. У 2014 р, 67,4% афганських респондентів соціологічних опитувань заявили що не бояться висловлювати критику на адресу уряду [17, 101].

Експерти відзначають, що у політичному житті все помітніше домінують саме легітимні інститути влади. Це підтверджують соціологічні дослідження: $\frac{3}{4}$ афганців бажають брати участь у виборах і 70% переконані, що їхня думка впливає на процеси в країні [18, 113]. Непоодинокими є випадки коли населення відповідало акціями протесту на закриття владою виборчих дільниць через загрозу збройних нападів (провінція Фарьяб, уїзд Паштункот, 2010 р.).

У інавгураційній промові президент А. Гані першочерговими завданнями влади назвав налагодження мирного процесу, забезпечення безпеки, боротьбу з тероризмом і виробництвом наркотиків, забезпечення економічного розвитку і реформу влади та управління. Як уявляється, період підвищеної нестабільності в Афганістані триватиме, водночас, є привід сподіватися, що державне будівництво і зміцнення легітимності інститутів влади в країні продовжаться.

Значною мірою ефективність центральної влади залежатиме в афганському випадку від ступеня консолідації та співробітництва всередині такої строкатої афганської еліти. Адже навіть вибори президента не стали визначальним механізмом формування вертикалі влади. Інститут центрального управління запрацював тільки після багатостороннього, за участю зовнішніх сил, діалогу, результатом якого став компроміс. Отже традиційні інститути узгодження інтересів окремих суспільних груп залишаються необхідним механізмом управління суспільними процесами. Ці інститути зрозумілі суспільству, відповідають і рівню свідомості населення, і природі соціуму. Тому і міжнародним структурам, які присутні в сьгоднішньому Афганістані й впливають на внутрішні процеси, варто уважно до них поставитися і використовувати їх як найбільш результативні у даному соціокультурному середовищі важелі.

Сподіваємось, що процесу примирення в Афганістані сприятиме і актуалізація транснаціональних економічних проектів, як проект Нового шовкового шляху, ініціатором якого є Китай. Геоелекономіка вимагає нових пріоритетів для реалізації і захисту національних інтересів.

Економічний потенціал Афганістану визначається наявністю корисних копалин (в тому числі, 40 млн. т нафти і 137 млрд. куб. м газу), гідроенергетичних ресурсів, виробництвом у великих обсягах деяких видів сільськогосподарської продукції, зокрема винограду, бавовни, шафрану і, звісно, транзитними можливостями. Його територія пов'язує Центральну Азію і Північну частину Китаю з узбережжям Індійського океану. Цим обумовлена зацікавленість ряду держав в участі у великих проектах на афганській території. Серед них газопровід Туркменістан-Афганістан-Пакистан-Індія (ТАПІ), який стане альтернативним території Росії і Китаю маршрутом для туркменського газу. Розроблено проект постачання електроенергії з Центральної Азії до Пакистану (CASA-1000), проекти залізниць Колхозобад-Мешхед (Таджикистан-Іран), СУАР-Карачі (КНР-Пакистан) та інші. Ще одним аргументом стане проект Китайсько-пакистанського економічного коридору (КПЕК), угода про який підписана у квітні 2015 р., а перша черга проекту оцінюється у 46 млрд. дол. Інфраструктура проходитиме безпосередньо біля кордону з Афганістаном, що змусить Пакистан активніше і конструктивніше брати участь у процесі афганського примирення.

Афганістан є перспективним економічним партнером і для України. В афганській економіці домінує імпорту, їй потрібно майже все. Особливо – будівництво транспортної і соціальної інфраструктури, гідроелектростанцій, іригаційних споруд, постачання продукції машинобудування, сільськогосподарської техніки, літаків. Український виробник може знайти тут вигідні контракти. Проте, існують і суттєві складнощі: в країні спостерігається неоднозначне ставлення населення до вихідців з колишнього СРСР (через участь радянського військового контингенту у війні в Афганістані у 1979-1989 рр.), Україні не вистачає економічного потенціалу. Адже Афганістан – небагата країна і зацікавлена в інвестиціях в економіку і ще більше – у донорській допомозі – переданні техніки, озброєння, продовольства безкоштовно. До специфіки ведення бізнесу в Афганістані слід віднести й питання складної

внутрішньополітичної ситуації, що зумовлює необхідність розуміти й зважати на місцеві умови, а також низькі гарантії інвестицій і особистої безпеки, які потребують високого ступеня державної підтримки у вигляді захисту, страхування ризиків, інформаційного і консалтингового супроводу. Вірогідно, просуванню на афганський ринок українських компаній може допомогти тісна співпраці з афганськими фірмами або створення спільних підприємств. Доречно також конкретизувати інфраструктуру української присутності на афганському ринку. Наприклад, конкуренція поставкам українського зерна тут невисока. Водночас, якщо специфічні умови розвитку співробітництва з Афганістаном виявляться його гальмом, Україна втратить можливість створення своєї ніші, яка буде зайнята представниками американського, китайського, російського, арабського бізнесу, які вже активно діють тут.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – 251 p. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
2. CIA World Factbook [Electronic resource] / Central Intelligence Agency [US]. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html> (viewed on August 20, 2015). – Title from the screen.
3. Afghanistan.ru [Электронный ресурс]: [Интернет-портал]. – Электронные данные. – [Все об Афганистане]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88199.html> (05.08.2015). – Загл. с экрана.
4. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. –251 p. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.
5. Современная армия Афганистана [Электронный ресурс] / Экспертная группа ЦИСА: Центр изучения современного Афганистана. – Электронные данные. – [Все об Афганистане]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88125.html> (03.08.2015).). – Загл. с экрана.
6. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – 251 p. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.

7. Barfield Th. Afghanistan's ethnic puzzle. Decentralizing power before the U.S. withdrawal // *Foreign affairs*. – N.Y., 2011. – Vol. 90, N 5. – P. 54-65.

8. Пророченко Н.О. Іран, Афганістан, Пакистан як історичні субкультури Ісламського світу / Н.О. Пророченко // *Глобальна периферія в ХХІ ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д. і. н. проф., Гури В. К. // Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України».* – К.: LAT&K, 2014. – С.310.

9. Afghanistan.ru [Электронный ресурс]: [Интернет-портал]. – Электронные данные. – [Все об Афганистане]. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88150.html> (03.08.2015). – Загл. с экрана.

10. Искандаров К. «Исламское государство» в Афганистане: проблемы формирования и потенциал угрозы для стран региона [Электронный ресурс] / К. Искандаров // *Все об Афганистане: [сайт]*. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/91334.html> (дата обращения 03.11.2015). – Загл. с экрана.

11. Пророченко Н.О. Іран, Афганістан, Пакистан як історичні субкультури Ісламського світу / Н.О. Пророченко // *Глобальна периферія в ХХІ ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д. і. н. проф., Гури В. К. // Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України».* – К.: LAT&K, 2014. – С.312-313.

12. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – 251 p. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.

13. Степанова Е. Политический кризис в Афганистане и его значение для России [Электронный ресурс] / Е. Степанова // *Российский совет по международным делам: [сайт] / РСМД.* – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=4121#top (25.07.14). – Загл. с экрана.

14. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – 251 p. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.

15. Afghanistan Transition: The Death of Bin Laden and Local Dynamics [Electronic resource] / A report by the International Council on Security and Development (ICOS): ICOS, May 2011. - P. 16, 24. - Mode of access: <http://www.icosgroup.net/static/reports/bin-laden-local-dynamics.pdf> (viewed on August 20, 2015). – Title from the screen.

16. Мулла Мансур: Джихад будет продолжен [Электронный ресурс] // *Все об Афганистане: [сайт]*. – Режим доступа: <http://afghanistan.ru/doc/88072.html> (дата обращения 01.08.2015). – Загл. с экрана.

17. AFGHANISTAN IN 2014. A Survey of the Afghan People The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Author Zach Warren // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – 251 p. – Mode of access: <https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2014final.pdf> (viewed on August 7, 2015). – Title from the screen.

18. AFGHANISTAN IN 2010. A Survey of the Afghan People. Kabul: The Asia Foundation [Electronic resource] / Report Authors Mohammad Osman Tariq, Najla Ayoubi, Fazel Rabi Haqbeen // The Asia Foundation, Fieldwork: Afghan Center for Socio-economic and Opinion Research (ACSOR), Kabul. – 251 p. – Mode of access:

<https://asiafoundation.org/resources/pdfs/Afghanistanin2010survey.pdf> (viewed on August 7, 2015).
– Title from the screen.